

Ahlâk

AHLÂK ÇALIŖMALARINI VE AHLÂK FELSEFESİNİ DERGİSİ

Cilt Vol. 1 **Sayı** No. 1

Yayın Tarihi / Publication Date

Ekim/October, 2020

Copyright © Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

Aşkınlık ve Ahlâk

Levent Bayraktar

Öz: İnsan nedir, diğer canlılardan hangi özellikleri ile ayrılır ve hayatın bir anlamı var mıdır gibi sorular ve meseleler, etik ve metafizik bir ele alışı zorunlu kılar. İnsanoğlu, tabiatın içinde ve onun bir parçası olmakla birlikte sadece bir canlı türü değildir. O, fizik ve biyolojik olgularla açıklanıp tüketilebilecek bir varlık da değildir. Çünkü insan, olgularla çevrili ve kayıtlı olmasına rağmen bunların ötesini de tasavvur ve tahayyül edebilen bir değer varlığıdır. İnsan, anlam arayan, anlam atfeden, anlamlandırma ihtiyacı duyan biricik canlıdır. Bu yüzden bütün eylemleri ya bir değerden kaynaklanır ya da bir değeri gerçekleştirmeye yönelir. Değer adına eylemek, ahlâkî bir varlık olmak demektir. Ahlâk, olgu ile yetinmemek ve olması gerekeni gerçekleştirmektir. Ahlâkî şahsiyet, değer adına tavır alabilmek ve kendi bencilliğimizi aşarak, aşkınlaşmak yolunda teşekkül etmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada, insanın değer bilinci geliştirmek suretiyle, ahlâkî bir şahsiyet olarak aşkınlaşması problematiği irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk, aşkınlık, değer, şahsiyet, ahlâk metafiziği, ben ve öteki

Transcendence and Morality

Abstract: What is man, by what features man differs from other living things and does life have any meaning, such questions and problems require an ethical and metaphysical approach. Human beings are not just a living species, although they are in and a part of nature. Man is not an entity that can be explained and consumed by physical and biological facts. Because the human being is a value asset that can think and imagine beyond, despite being surrounded and registered with facts. Human beings are the only living beings that seek meaning, attribute meaning, need meaning. Therefore, all of their actions either originate from a value or tend to realize a value. To act for value means to be a moral being. Morality is not being content with fact and doing what should be. Moral personality is formed in the way of taking a stand in favor of values and transcending our own selfishness. In this context, in this study, the problematic of the transcendence of human as a moral personality by developing a sense of value is examined.

Keywords: Morality, transcendence, value, personality, moral metaphysics, self and other

@ Prof. Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü.
bayraktar@ybu.edu.tr

📄 <https://orcid.org/0000-0001-5496-6896>

DOI: 10.5281/zenodo.4172881
ahlak dergisi, 2020
ahlakdergisi.org

Başvuru: 9.08.2020
Kabul: 29.09.2020

Giriş

İnsan, varlık yapısı itibariyle tabiattaki diğer canlılardan ayrılır. O, verili olanla yetinmeyen, türsel determinasyona indirgenemeyen, daima aşkınlık özlemi duyan özel bir varlıktır. Burada aşkınlık birkaç bakımdan gündeme gelebilir. Öncelikle insan, biyolojik ve sosyal çevre içinde olmakla birlikte, bu çevrenin pasif bir alıcısı ve ürünü olmaya mesafe alabilen, sırası geldiğinde buna rağmen tavır alabilen bir varlıktır. Bu bağlamda insan olmak, rağmen iradesi gösterebilmektir. Bu sayede, aşkınlık ve ahlâk yolu açılır.

Koşullara uymak içgüdüsel bir davranış iken; rağmen tavrı, ahlâkî bir bilinç ve iradenin tezahürüdür. Ahlâk alanı değerlerle örülüdür. Tabiatla ise değerler değil, olgular vardır. Böylece tabiat ile kültür arasında kökten bir fark söz konusudur. Tabiat, insan olmaksızın da var olan, kendi içinde yasalı ve düzenli bir işleyişe sahip olan, bir “cosmos”tur. Kültür ise tabiatla, insan eliyle eklenen, deyim yerindeyse, ikinci bir dünya veya insanla birlikte var olan insanî bir dünyadır. Bu dünya, değerlerle kurulur. İnsanın bütün anlamlı faaliyetleri ya bir değerden kaynaklanır ya da bir değeri gerçekleştirilmeye yöneliktir. Zira insanın anlamlı faaliyetleri, tabiatın icaplarının üzerine ve ötesine geçmeyi sağlayan, değerlerle kurulan ilişkilerden doğar. İnsanın aşkınlaşma süreci; değerlerin fark edilmesi, içselleştirilmesi ve onlarla anlamlı bir ilişki kurulması ve yaşanmasıyla yakından ilişkilidir. Böylece aşkınlık ya da aşkınlaşmak, değerlerin öznesi olan bir kişi olmakla gerçekleştirilebilmektedir.

İnsan dışındaki diğer varlıkların aşkınlaşmak ihtiyacı olmadığı gibi, böyle bir eksiklik duymaları veya bilinç geliştirmeleri de söz konusu değildir. Eksikliğinin farkında olmak, tamamlanmayı istemek, anlam aramak, değerleri fark etmek ve onları seçerek, kendisinin kılarak bütünleşmek ve bu yolla bir değer kişisi, ahlâk kişisi olmak, insana özgü bir aşkınlaşma biçimidir. Aşkınlaşmak, sıradan ve gündelik hayatın rutininden mesafe alarak, kendine dönmekle mümkündür. Bu ise bir bilinç ve irade durumuna işaret eder. Bilinç, bilmekten olmaya doğru bir seyir takip eder. Böylece aşkınlaşmak için fark etmek, farkında olmak, bilinç geliştirmek, beşer olmaktan kişi olmaya doğru bir tekâmül gerçekleştirmek gerekmektedir.¹

İnsanın olgularla tüketilemezliği, onun bir kültür ve değer varlığı oluşunun kanıtı hükmündedir. İnsan, fizik ve biyolojik evrene anlam katarak, dünyayı kendine göre ve kendisi için dönüştürerek, kültür evrenini inşa eder. Fizik ve biyolojik düzlemden, kültürel düzleme geçmek, aşkınlaşma ihtiyacının ve yeteneğinin bir sonucudur. Buna benzer bir süreç insan benliğinde, beşer olmaktan kişi olmaya doğru yaşanır ve olgunlaşarak aşkınlık bilinci elde edilir. Hakiki anlamda insan olmak, aşkınlaşmakla bu da insan suretinden insan şretine bürünmekle mümkündür. Bu bağlamda ahlâkî bilinç ve irade, gerçek ahlâkî eylemin ben-sen ilişkisi içerisinde gerçekleştiğini fark eder. Ben ve öteki ilişkisi, birbirine kapalı iki cevhercilik şeklinde algılandığı veya kurgulandığında ise, ahlâkî ilişki kurulamamakta ve insan, aşkınlaşma ihtimali ve imkanını kullanamamaktadır.

¹Beşer ve kişi ayrımı hakkında bir tartışma için bkz. Levent Bayraktar, “Beşerden Kişiye”, Türk Yurdu, C.106, S. 362, Ekim 2017, s. 13-14.

Ben ve öteki ilişkisi, pek çok disiplini ilgilendirmekte ve çok boyutlu problemler yumağı sunmaktadır. Mesele, ahlâkî, siyasî, dinî, sosyolojik veya psikolojik boyutlar taşımakla birlikte burada felsefi bakımdan ele alınmaktadır. Bu ilişkinin en alt düzeyi, ikiliği, ikicilik şeklinde konumlandırarak, ben ve öteki arasında bir karşıtlık görmek ve bunun da aşılamaz olduğunu kabul etmektir. Bu durumda öteki, ben olmayan, beni tehdit eden, onunla bir arada bulunamayacağım hatta bulunmamam gereken şekilde betimlenecektir. Bu anlayış ve tavır alış, ötekini hep değersiz, tehlikeli ve zararlı taraf olarak görmektedir. Deyim yerindeyse öteki ilan edilen bir günah keçisine dönüştürülmektedir. Ben ve öteki ilişkisi² karşıtlık ve birbirine kapalı tözler şeklinde kurgulandığında veya konumlandırıldığında, sadece öteki ilan edilen taraf değil, ben tarafı da gerçeklikten koparılmaktadır. Öteki cadılaştırılırken ben de yersiz şekilde ve gerçeklikten koparılmış biçimde olumlanmaktadır. Burada ne ben ne de öteki, kendilerinde oldukları şekilde ele alınmaktadır. Ben algısı, bencillğe dönüşmüş olduğu için, sağlıklı bir benlik de söz konusu olamamaktadır. Zira ben'in kendisini inşa edebilmesi için, karşısında bir öteki veya o değil, diğer bir ben yani eşit bir diğer özne, sen olan diğer bir özne-varlık bulunmalıdır.

Bencillik tahlil edildiğinde, kendini diğerlerinden üstün ve ayrıcalıklı görme, bütün iyilik ve güzellikleri peşin olarak hak ettiğine inanma hatta başkalarının onun dilediği şekilde davranmalarını bekleme gibi etik ve psikolojik sorunlar gözlemlenmektedir. Böylece bencillik, psikolojik görünmekle birlikte aslında ahlâk alanında yaşanan bir soruna dönüşmektedir. Şüphesiz bencilliğin bu boyutu karşılıklı hak ve ödevleri de ilgilendirdiği için hukuk da işin içine girmektedir. Hukuk, insan ilişkilerini hak ve hürriyetler zemininde nesnel ölçülerle tanzim ettiği için meselenin formel boyutu ile ilgilidir. Felsefe açısından ise mesele, bir ahlâk ve hatta metafizik bir problematiktir.

Ben ve öteki ilişkisine düalite bağlamında bakıldığında, etik açıdan aslında ortada ben kalmamakta sadece öteki ve ötekinin ötekisi bulunmaktadır. Bu, gerçekten de öteki paradoksu denilebilecek bir durumdur. Muhatabı ötekileştirmek, kendini ötekileştirmektir. Kendini ötekileştirmek ise hayattan kopmak ve koparmak demektir. Bu, kendini, kendi kara deliğine hapsetmek ve hiçleşmektir. Hiçleşmek ve hiçleştirmek, ötekileştirmek suretiyle ötekileşmek ile bir ve aynı şeydir. Bu kara delikten çıkmak ve hiçleşme sarmalından kurtulmak, ahlâkî bilinç ile mümkündür.

Bencillikte ahlâkî bilinç gelişmemiştir. Burada değer ben'den kaynaklandığı yolunda bir peşin hüküm hatta bir saplantı söz konusu olduğu için sonuç hiçleşmektir. Varolmak için bunun bir birlikte-varoluş olması gerektiğini söyleyen ahlâkî bilinç yani değer bilincidir. Ahlâkî bilinç, ben'i değer öznesi olarak inşa etmekle ilişkilidir. Özne olmak; kendine mesafe alabilmek, kendi dışına yönelmek ve iç-dış dengesini kurmakla gerçekleşir. Özne olmak, bencillikten kurtulmak, beşerden kişi olmaya koyulmak demektir. Burada kişi, bir değer ve ahlâk öznesi konumuna yükselmiş insanı ifade etmektedir.

²Ben ve öteki ilişkisi hakkında bir tartışma için bkz. Levent Bayraktar, "Ben ve Öteki Düalizminden Etik Bir Medeniyet Tasavvuruna Doğru", Medeniyet ve Felsefe, Aktif Düşünce Yayınları, Ankara 2016, s. 53-64.

İnsan, öteki karşısında, kendisini inşa edebilir mi? İnsan, tehdit altında kendisi olabilir mi? İnsan, tedirgin ve tetikte olduğu müddetçe varlığını pekiştirecek bir varoluş hamlesi yapabilir mi? Şüphesiz bu soruları çoğaltmak mümkündür. Bu tarz sorulara verilebilecek ortak yanıt insanın tahakkuk etmeye mecbur bir varlık olmasıdır. İnsan, eylemsizlikten eyleme geçtiği oranda varoluşunu gerçekleştirme imkânına sahip olabilir. İnsanın tedirgin olması etrafına güven duymaması, sağlıklı bir sosyal ortamın göstergesi olamaz. İnsan, içine kapanarak değil, diğer bir insan, aile, toplum ve insanlıkla sağlıklı ilişkiler kurarak, aşkınlaşarak varlığını pekiştirir ve varoluşunu gerçekleştirir. En temel insanî varoluş formu, sevgi ilişkisi ekseninde kurulur. Sevgi ilişkisi, güvenmeyi, açık olmayı, paylaşmayı, dayanışmayı beraberinde getirir. Bu ise “birlikte varolmak” için büyük bir imkân ve zemindir. Zira sevgi ilişkisinde yardımlaşma, dayanışma, fedakarlık, empati ve hoşgörü gibi yüce duygular ve davranışlar kendiliğinden doğar ve yaşanır. Çünkü burada bir mukavele, sözleşme veya çıkar birliği söz konusu değildir. Burada birlik ve beraberlik, yüce değerler ekseninde tesis edilmiştir. Değer eksenli ilişkiler, insanı kapalıdan açığa doğru inşa eder, reşit kılar. Böylece insan, değerlerle anlamlı ve sağlıklı ilişkiler kurarak varoluşunu gerçekleştirir. Öfke, kin, nefret, haset ve hasımlık üzerine insanî bir varoluş gerçekleştirilemez. Çünkü bu durumda hem kendim hem de muhatabım ötekileştirilmiştir. Burada ben kalmamış, ben ötekinin ötekisi olarak konumlandırılmıştır. Öteki eğer bir tehdit ve tehlike ise ben de onun ötekisi olarak onunla aynılaşmış olurum. Böylece ötekileştirirken ötekileşirim. Kendimi oluşturamadan, ötekinin ötekisi durumuna düşerim. Öyleyse sağlıklı bir ben, benlik ve kişilik inşa etmek gerekmektedir. Bu ise ahlâkî bir bilinç ve perspektif oluşturmaya bağlıdır. Ahlâkî bilinç, önyargılardan kurtularak eylemlerimizi yüce değerler ekseninde gerçekleştirmeyi salık verir. Eylemlerimizin değerler, normlar ve ilkeler bağlamında gerçekleştirilmesi gerektiğini söyler.

Ben ve öteki düalitesinin aşılamadığı ve tarafların birbirini tehdit ettiği durumlarda, ahlâkî bir tavır alış neredeyse imkânsızdır. Ben ve öteki düalitesi, bir tarz tekbiçimcilik³ dayatmasının bir ürünüdür. Zira burada taraflar kendilerini yegâne meşru taraf, karşı tarafı da gayrı meşru ve ben olmayan taraf olarak vasıflandırmakta ve kabul etmemektedirler. Durum böyle olunca bu ikilik, kapatılamaz bir mesafeye dönüşerek, ikicilik halini almaktadır. Çözüm de bu ikilikten birinin bertaraf edilmesi yönünde ortaya koyulmaktadır. Dolayısıyla çözüm yerine çatışma kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu ise karşılıklı yıkım ve hiçleşme demektir.

Ben ve öteki düalizmini aşmak; insanı, beşer olmaktan kişi olmaya doğru, aşkınlığa doğru yönlendirmek mümkündür. Zira insanî varoluş, kapalıdan açığa⁴ doğru bir tekâmül hattı çizer. Fakat kapalı toplum⁵, sınırlı bir insanî imkân ve zemin sunar. Burada önceden konulmuş ve donmuş normlar hâkimdir. Değerler normlara indirgenmiş, onlar da alışkanlıklar seviyesinden otomatize davranışlara dönüşmüşlerdir. Deyim yerindeyse değer formalizmi⁶ ve tekbiçimcilik hâkim olmuştur.

³Tekbiçimcilik kavramı için bkz. Levent Bayraktar, “Gelenekçilikten Yaratıcı Geleneğe Formalizmden İdealizme”, Felsefenin Vefalı Yüzü Prof. Dr. Murtaza Korlaelci’ye Armağan, ed. Prof. Dr. Celal Türer, Aktif Düşünce Yayınları, Ankara 2019, s. 309-322. Medeniyet Tasavvuruna Doğru”, Medeniyet ve Felsefe, Aktif Düşünce Yayınları, Ankara 2016, s. 53-64.

⁴Kapalıdan açığa toplumların evrimi hakkında bkz. Muhammed Aziz Lahbabi, Kapalıdan Açığa Milli Kültürler ve İnsani Medeniyet, çev. Bahaeddin Yadiyıldız, TDV Yayınları, Ankara 1996.

⁵Kapalı toplum hakkında felsefi tartışmalar için bkz. Henri Bergson, Ahlâk ile Dinin İki Kaynağı, çev. Mehmet Karasan, MEGSB Yayınları, İstanbul 1986.

⁶Değer formalizmi kavramı için bkz. Levent Bayraktar, “Değer Formalizminden Değer İdealizmine”, Türk Yurdu, S. 378, Şubat 2019, s. 10-12.

Burada gelenekler de gelenekçiliğe dönüşmüş, statik bir toplum meydana gelmiştir. Paradoksal bir şekilde her şeyin yerli yerinde olduğu, tanımlandığı, tayin edildiği bu manzara, insanî varoluşu tahdit ve tehdit etmektedir. Çünkü insan, otomatizmin ve alışkanlıkların sarmalından kurtulduğu ölçüde kendisi olabilir. Kendi olmak, değerlerle içten ve samimi bir ilişki kurmaya bağlıdır. Değerler dünyası, dışımızdaki tabiat veya olgular üzerinden keşfedilemez. Değerler, özgürce fark edilen, benimsenen, içselleştirilen, kendiminki haline getirilen ideal gerçekliklerdir. Burada otomatizm değil otonomi yani özgürlük ve özerklik söz konusudur. Böylece değerler, insan davranışlarının temelinde yatan motor kuvvet hükmündedirler. İnsan, değerlerle bütünleşerek onlara, bedeniyle ve davranışlarıyla mekân oluşturur ve esere dönüştürür.

Beşer olarak dünyaya gelen insan, değerler yoluyla bir özne, bir kişi olur. Kişi olmak, değer ve ahlâk öznesi olma sürecidir. Değer öznesi ve ahlâk kişisi⁷ olarak insan, eylemlerini reaksiyon düzeyinden kurtarmış, aksiyon haline getirmiştir. Zira reaksiyonda eylemi tayin eden karşıdakidir. Şüphesiz aksiyonda da bir etki tepki söz konusu olabilir fakat burada eylem sadece tepki düzeyinde kalmaz. Kendi değer dünyamızdan doğar, ahlâkî bilinç ile, değer bilinci ile özgürce, seçilerek ve sorumluluğu üstlenilerek gerçekleştirilir. Böylece aksiyon⁸, kendi ben'imden doğan, bilerek, farkında olarak, özgür ve sorumlu bir şekilde giriştiğim eylemlerdir.

Ben ve öteki arasındaki düalitenin aşılması, ölümcül hale getirilmiş kimlikler arası ilişkiler düzleminden, kişilikler arası ilişkiler seviyesine yükselmekle mümkündür.⁹ Kimlikler bir anlamda kapalı toplumların kendi içlerinde farklılıkları ortadan kaldırarak birbirlerine benzeyen yapılar oluşturmaları durumuna karşılık gelir. Bu yüzden mahalli olanı, kapalı olanı, değişmez olanı veya hatta değişmemesi gerekeni ifade ederler. Kimlikler üzerinden oluşan yapılar için kendilerinden olmayan her grup ve yapı ötekidir. Oysa insanî varoluşun, sonsuzluğa doğru açılma, aşkınlaşma imkânı ve potansiyeli mevcuttur.

Kim olduğumuz sorusunun cevabı kimliğimiz ile tüketilemez. Kimlik, kişilik için bir zemindir. Şüphesiz kişilik boşlukta inşa edilemez fakat kimliğe de indirgenemez. Bu bakımdan kimlik ile kişilik arasında çok hassas bir denge mevcuttur.¹⁰ Kimlik, kişiliğin oluşturulabilmesi için bir imkân ve zemin olarak okunmalıdır. Bu aynı zamanda içinde gözümüzü açtığımız ortam ve çevredir. Dil, düşünce, değerlerle, bu ortam ve çevre içinde muhatap olur ve ilk verimleri buradan ediniriz. Mahallî olanı, millî olanı fark ederek ve onunla bütünleşerek aşarız. Millî benlik ve şahsiyet, millî kültürün bütün verimlerini sevmek ve idrak etmekle sonsuzca açılır, evrensel bir mahiyet kazanır. Artık burada öteki kalmamıştır. Öteki, idrakin daralması ve belli bir seviyenin üzerine çıkılamaması durumunda kalmıştır. Değerlerle özgür ve yaratıcı bir ilişki kurmak, kimlik düzleminden kişilik seviyesine yükselmek, mahalli olanı, millî ve evrensel olanla aşmak; insanî varoluşu sonsuzluğa doğru aşkınlaştırmak demektir. İnsan, aşkınlaşarak tekâmül eder ve tekâmül ederek aşkınlaşır. Durağanlık, kapalılık, iletişimsizlik, korku, kin, nefret ile hiçleşir, hiçleşerek yok olur.

⁷Ahlâk kişisi kavramı için bkz. Kenan Gürsoy, "Etik Açısından Ahlâkın Temellendirilmesi", Etik ve Tasavvuf, Aktif Düşünce Yayınları, Ankara 2015, s. 1-42.

⁸Aksiyon kavramı hakkında ayrıntılı bir tartışma için bkz. Necati Akder, "Bir Aksiyon Problemi Olarak Felsefe", A.Ü. DTCF Dergisi,

⁹Ölümcül kimlikler kavramı için bkz. Amin Maalouf, Ölümcül Kimlikler, çev. Aysel Bora, YKY, İstanbul 2004.

¹⁰Kimlik ve kişilik ilişkisi üzerine bir tartışma için bkz. Levent Bayraktar, "İnsan Metafiziği: Benlik, Kimlik, Kişilik", Metafizik Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi, ed. A. Kadir Çüçen, Sentez Yayıncılık, Bursa 2018, s. 251-261.

Değer bilinci ve sevinci, insanı, kendisini ve dışındakini anlamaya yönlendirir. İletişim ve etkileşime sokar. Ben'in muhatabını sen kılar. Sen, öteki ben, diğer ben haline gelir. Böylece ben ve öteki düalizmi aşılır ve benler arası, öznel arası iletişim ve etkileşim hâsıl olur. Benler arası ilişki, ahlâkî bir ilişkidir. Böylece insan varoluşu ancak üst bir düzleme sıçrama gayreti içinde anlamlı bir biçimde tahakkuk ettirilebilir. Bu ise, ben'in egoizminden sıyrılması ve diğer bir ben ile yani sen ile anlamlı ve ahlâkî bir ilişki kurmasıyla mümkündür. Zira ben, kendisini bir sen'de fark eder ve tanır. Ben'den sen'e geçebilmek; ben'in aşkınlaşması ve tekâmül edebilmesi için ilk hareket noktasıdır. Ben-sen ilişkisi, fizik veya biyolojik bir ilişki değil, ahlâkî ve metafizik bir ilişkidir. Zira sen, ben'in aşkınlığıdır. Bu aşkınlaşma, ben'den biz'e geçebilmek şeklinde yükselişini sürdürür. Burada toplumsal ve insani hayatın değerler ekseninde anlaşılması, anlamlandırılması ve yaşanması seviyesi açığa çıkar. Bu seviye; egoizmin terk edildiği, yerini yardımlaşma, dayanışma ve insanîyet özlemine bırakarak aşkınlaşmanın inşa edildiği bir mahiyet arz eder.

Bütün bir insanlığı aynı ailenin fertleri gibi görebilmek ve algılamak; ahlâkî ve metafizik yeni bir bilinç sıçraması ile aşkınlaşma merhalesidir. Bu seviye, insanlar arasında ayrılık gayrılık görmeden, Yunus Emre ile birlikte "gelin tanış olalım; işi kolay kılalım; sevelim sevelelim; dünya kimseye kalmaz" diyebilmek bilinci ve davetidir. Bu davet "ağyar dahi yardır bize; kamu âlem birdir bize" diyebilmek üzerine kuruludur. Bu aşkınlaşma, nihayetinde sadece beni, seni, bizi değil, hatta bütün bir insanlığı da değil, "yaradılanı hoş gör; yaradandan ötürü" ahlâkî maksimi ile, cümle mahlûkatla barış kurmayı, sulh ve selamet içinde bir ve beraber olmayı gaye edinir.¹¹

Aşkınlık bilinci, insanoğlunun kendisi hakkında oluşturması ve ulaşması gereken bir özbilinç durumudur. Bu bilinç, kişinin kendisini bilmesi, bulması ve olması süreçlerine karşılık gelir. Aslında bu durum, insanoğlunun yeryüzünde bulunuş gayesini idrak etmesi anlamına da gelir. Zira insan, nurdan ve çamurdan yaratılmış olmak bakımından iki kutuplu bir tabiata sahiptir. Bu da onu trajik bir varlık kılmakta ve esfel-i safilin ile eşref-i mahlûkat olmak arasında, nereye ait olacağını kendisinin seçmesini ve irade etmesini zorunlu kılmaktadır. Böylece insan, iki kutuplu ve üç boyutlu bir varlık yapısı içinde kendisini gerçekleştirmek durumundadır. İnsana çok yönlü ve boyutlu bir varlık olduğunun bilinci gereklidir. İlk insan bedenli bir varlıktır. Bedeni ile maddi, fizik ve fizyolojik dünyanın bir parçasıdır ve onun yasalarına tabidir. Fakat insan sadece bir beden varlığı değildir. Bedenin burada ve şimdi şartları içinde ve onlarla kayıtlı ve kısıtlı varlığının yanında, insanda manevi ve tinsel, yeti ve kabiliyetler de bulunmaktadır. İşte bu yeti ve kabiliyetlerle insan, bir beden varlığı olmanın ötesine geçerek, bir özbilinç kazanır. Bu özbilinç, bir benlik ve şahsiyet oluşturmak için temel teşkil eder.¹²

¹¹Yunus Emre'nin değer metafiziği hakkında bir tartışma için bkz. Levent Bayraktar, "Yunus Emre'nin Değer Metafiziğine Bir Giriş Denemesi", Felsefe ve Tasavvuf, Aktif Düşünce Yayınları, Ankara 2016, s. 47-60.

¹² Ruh ve beden ilişkisi hakkında tartışmalar için bkz. Levent Bayraktar, Bergson'da Ruh-Beden İlişkisi, Dergah Yayınları, İstanbul 2010.

İnsan, manevi ve tinsel yetileri sayesinde aşkınladır. Böylece zamanda ve mekânda, burada ve şimdi ile kayıtlı bir varlık olmanın ötesine geçerek, geçmiş, şimdi ve gelecek irtibatını kurarak sadece anda değil, üç boyutlu bir zaman realitesi içinde yaşar. Hatta bu zaman realitesi, hafıza, bilinç ve muhayyile yetileri sayesinde doğumdan öncesini ve ölümden sonrasını da hesaba katarak bir aşkınlık bilincine ulaşılır. İnsanın aşkınlık bilincine ulaşması; nereden geldiğini ve nereye gitmekte olduğunu, burasının neresi olduğunu ve burada ne yapması gerektiği hakkında da yol gösterir. Böylece insan, fizik düzlemde metafizik düzleme yükselme ve aşkınlık imkânı elde eder. Aşkınlık, insanın, verili olanla yetinmeden onun ötesine geçme isteği ve iradesinin bir neticesidir. İnsan, korunmaya ve himayeye muhtaç bir varlık olarak dünyaya gelir; maddi ve manevi ihtiyaçlarının giderilmesi ile varlığını pekiştirir. Fakat gelişimini ve tekâmülünü sürdürebilmesi, toplumsal ve biyolojik çevrenin yanı sıra, kendisine kendisi için ikinci bir dünya, bir anlam ve değer dünyası kurmasıyla mümkündür. Böylece insan iki dünyada birden var olan; maddi ve biyolojik çevreyi bir anlam ve değer çevresi ile tamamlamaya çalışan özel bir varlıktır. İşte bu anlam ve değer çevresi içinde insan, aşkınlık ihtiyacı ve imkânı ile karşılaşır.

İnsan çok boyutlu ve katmanlı bir varlıktır.¹³ Bu yönü onu bir yandan tabiatın en zayıf (naif) ve korunmasız varlığı kılarken, bir yandan da gelişmeye ve olgunlaşmaya açık ve elverişli, aşkınlık istidadı ve iradesi olan bir varlık haline getirir. İnsan, bakıma muhtaç bir insan yavrusu olarak dünyaya gelir. Doğal duruma terk edilmesi halinde, yaşaması ve varlığını sürdürmesi mümkün değildir. Varolabilmesi ve kendini gerçekleştirebilmesi için aile veya onun yerine geçebilecek bir himaye ve bakıma muhtaçtır. Fakat mesele sadece hayatta kalmak değildir. Zira insanın dünya üzerindeki mevcudiyeti sadece bir canlı türü olmaktan ibaret değildir. İnsan, biyolojik olarak ne kadar naif ve kırılgan ise zihinsel ve manevi olarak aşkınlığa ve tekâmül etmeye o nispette kabiliyetli ve donanımlıdır. Bu donanımın farkında olmak ve tahakkuk ettirmek, insan için bir nimet ve imtihandır. Bir nimettir! Çünkü bu sayede tekâmül edebilme, kendini gerçekleştirebilme ve aşkınlık imkânına, kudretine ve iradesine sahiptir. Bir imtihandır! Çünkü bu imkânı tahakkuk ettiremediği durumda varlığa katılımı sınırlı olacak ve kendisini kâmil anlamda gerçekleştirememiş olacaktır. Öyleyse insana bir bilinç lazımdır. Kendisinin kendisine verilmiş bir emanet olduğunun bilinci! Kendisini ancak kendisinin gerçekleştirebileceğinin bilinci! Bu bilinç sayesinde, insan olmak ve oluşmak iradesi ve iştiağı duyulur. Olmak ve oluşabilmek için oluşu bilmek gerekir.¹⁴ Bilmek ise epistemolojik düzlemde başlar; ahlâkî ve metafizik bilinç seviyesine doğru yükselir.

İnsan, fizik ve fizyolojik bir beden içinde bu bedenli varlığı aşan bir varoluş sergiler. Zira insan, zaman ve mekân algısı itibarıyla özel bir varlıktır. Hafıza, bilinç, muhayyile ve muhakeme yetileriyle zamanı ve mekânı hem burada ve şimdi yaşanan bir gerçeklik olarak hem de öncesi ve sonrası ile birlikte, hatırlayan veya hayal edebilen bir kavrayışa sahiptir. Böylece gerçeklik, insan için bir yanılla nesnel iken bir yanılla da

¹³İnsanın çok boyutlu varlık yapısı hakkında tartışmalar için bkz. Levent Bayraktar, *Felsefe ile, Aktif Düşünce Yayınları*, Ankara 2016; Mustafa Merter, *Dokuz yüz Katlı İnsan*, Kaknüs yayınları, İstanbul 2012; Itır Erhart, *Ben neyim?*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

¹⁴Olmak, oluşabilmek ve oluşu bilmek kavramları için bkz. Kenan Gürsoy, *Birleyerek Oluşmak*, Aktif Düşünce Yayınları, Ankara 2013.

Ahlâk Dergisi

öznel ve varoluşsalıdır. Çünkü gerçeklik, bir insanın gerçekliğine dönüşmüştür ve o insan bir kişi (ahlâkî şahsiyet) ve öznedir.

Kişi ve özne olmak, türün bir ferdi olmaktan fazla ve aşkındır. Çünkü kişi; tarihi olan, seçen, bağlanan, reddeden, özgür ve sorumlu olan, kültür ve değerlerin öznesi olabilen bir insan tekidir. Diğer bir deyişle kişi; istatistikî bir veriye indirgenemeyecek olan, varoluş sahibi, kendisini gerçekleştirme yolunda olan bir insandır. Böylece insan; gerçeği ve gerçekliği bilerek, tanıyarak ve dönüştürerek, kendi varoluşunu gerçekleştirmek için bir imkân ve zemin olarak kullanan özel bir varlıktır. Zira o, bir kişi olmak ve varoluş gerçekleştirmek imkân ve kabiliyetine sahiptir.

Kendini gerçekleştirebilmek, pek çok unsuru bir arada düşünebilmek ve ahenk kurabilmekle de yakından ilişkilidir. Çünkü insan, işaret edildiği üzere, iki dünyada birden yaşamakta ve bunun da farkında olarak, sürekli bir çatışma ve gerilim içinde bulunmaktadır. İnsan, ruh ve beden, madde ve mana, iç ve dış, istekler ve imkânlar veya başka türlü çoğaltılabilecek iki kutuplu süreçler yaşamaktadır. O, verili olanla yetinmemekte; kendisini, diğerlerini, toplumu ve dünyayı değiştirmek istemektedir. Bu yönüyle insan, gerçekliği dönüştürmek niyeti, ihtiyacı ve iradesini beyan eden gayeli bir varlıktır. Somut gerçekliği olduğu gibi kabul etmek ve kayıtsız şartsız tâbi olmak, insanî ideallerden, değerlerden uzaklaşmak demektir.

Özetlemek gerekirse, insan, iki dünyada birden yaşar. Bir yanıyla fizik, fizyolojik dünyanın bir parçasıdır ve onun işleyişine tâbidir. Bir yanıyla da duyguların, değerlerin ve ideallerin evreninde yaşamaktadır. Böylece, insan dışındaki diğer varlıklar, fizik veya biyolojik bir çevrede bulunuyorlarken insan, kültürel, manevî, ahlâkî, psikolojik ve mefkûrevî bir çevrede yaşar, bu çevreye ihtiyaç duyar. İnsanın fizyolojiye, gerçekliğin de fizik ve maddi olana indirgendiği bir dünya tasavvurunda, ahlâkın ve metafiziğin temellendirilmesi mümkün değildir. İnsan, gerçekliği insanileştirme imkân ve kabiliyetine sahip biricik varlıktır. O, baktığı ve dokunduğu her şeyi yani gerçekliği dönüştüren ve böylece dünyayı da kendisine kendisi için bir varoluş alanı haline getiren özel bir varlıktır. İnsan, tabiata eklediği kültür ve değerlerle, insanî bir gerçeklik inşa eder. Bu gerçeklik, değerler ile ve değerler adına kurulur. İnsan değerlerle, aşkınlık bilinci ve iştihakıyla fizik gerçekliği, ahlâkî, estetik ve metafizik bir mahiyete büründürür. Varoluşunu gerçekleştirerek aşkınlılaşır, aşkınlılaşarak varolur, değer ve ahlâk kişisine dönüşür.

Kaynakça / References

- Bayraktar, Levent. (2010). Bergson'da Ruh-Beden İlişkisi. Dergah Yayınları. İstanbul.
- Bayraktar, Levent. (2016). "Ben ve Öteki Düalizminden Etik Bir Medeniyet Tasavvuruna Doğru". Medeniyet ve Felsefe. Aktif Düşünce Yayınları. Ankara.
- Bayraktar, Levent. (2016). "Yunus Emre'nin Değer Metafiziğine Bir Giriş Denemesi". Felsefe ve Tasavvuf, Aktif Düşünce Yayınları. Ankara.
- Bayraktar, Levent. (2016). Felsefe ile. Aktif Düşünce Yayınları. Ankara.
- Bayraktar, Levent. (2017). "Beşerden Kişiye". Türk Yurdu. C.106. S. 362.
- Bayraktar, Levent. (2018). "İnsan Metafiziği: Benlik, Kimlik, Kişilik". Metafizik Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi, ed. A. Kadir Çüçen, Sentez Yayıncılık. Bursa.
- Bayraktar, Levent (2019) "Değer Formalizminden Değer İdealizmine". Türk Yurdu, S. 378.
- Bayraktar, Levent. (2019). "Gelenekçilikten Yaratıcı Geleneğe Formalizmden İdealizme". Felsefenin Vefalı Yüzü Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi'ye Armağan. ed. Prof. Dr. Celal Türer. Aktif Düşünce Yayınları. Ankara.
- Bergson, Henri. (1986). Ahlâk ile Dinin İki Kaynağı. çev. Mehmet Karasan. MEGSB Yayınları. İstanbul.
- Erhart, Itır. (2007). Ben neyim?. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Gürsoy, Kenan. (2013). Birleyerek Oluşmak. Aktif Düşünce Yayınları. Ankara.
- Gürsoy, Kenan. (2015). Etik ve Tasavvuf. Aktif Düşünce Yayınları. Ankara.
- Lahbabî, Muhammed Aziz. (1996). Kapalıdan Açığa Milli Kültürler ve İnsani Medeniyet. çev. Bahaeddin Yadiyıldız. TDV Yayınları. Ankara.
- Maalouf, Amin. (2004). Ölümcül Kimlikler. çev. Aysel Bora. YKY. İstanbul.
- Merter, Mustafa. (2012). Dokuz yüz Katlı İnsan. Kaknüs yayınları. İstanbul.